

Breslausk »Socialstatistik«.

Dr. M. Neefe, Ermittlungen über die Lohnverhältnisse in Breslau. Breslau. Verlag v. E. Morgenstern, 1887. (100 S.) (M. 1,50.)

Den af det kommunale statistiske Kontor i Breslau udgivne »Breslauer Statistik«, af meget forskelligtartet Indhold, trænger ikke ud i vide Kredse. For imidlertid at gøre enkelte af de i den hele Samling optagne Afhandlinger af mere almindelig Interesse tilgængelige for en videre Kreds, skal der herefter udgives Særtryk af de Arbejder, der behandler vor Tids sociale Tilstande, under Titlen »Beiträge zur Socialstatistik«. Den foreliggende, af Dr. Neefe, Bureauets Chef, forfattede Bog, fremtræder som »første Hefte« af disse Bidrag.

Bogens Indledning lyder i det Væsenlige saaledes:

Nutidens Arbejderspørgsmaal angaar som bekendt først og fremmest de Betingelser, under hvilke Arbejderne, specielt Industriarbejderne, kan opnaa Grundvolden for den personlige Udvikling, — en tilstrækkelig og sikker Indtægt. Lønnen skal skaffe Arbejderen et Underholdningsminimum, d. v. s. den Sum af Underholdningsmidler, som efter den paagældende Tids Kulturmaalestok udkræves til Bestridelsen af en Gennemsnitsfamilies kulturnødvendige Forbrug. Om denne Løns Højde differerer Anskuelserne alt efter den Maalestok, der lægges til Grund. Repræsentanterne for den ene Retning (Ad. Smith o. A.) erklærer:

Kendetegnet paa, om den betalte Lon er den naturlige, er dette: at den tillader Arbejderne et Forbrug, som, idet det regulerer Folkeformérelsen, altid ligeoverfor Efterspørgslen efter Arbejde kan stille det tilsvarende Udbud. Repræsentanterne for den anden Retning, Thünen og Socialisterne — der dog indbyrdes er uenige i vigtige Punkter — vil derimod have den af Arbejderne producerede Vareværdi lagt til Grund. Hverken disse theoretiske Udviklinger eller det af Engel (jfr. hans: *Der Preis der Arbeit*) gjorte Forsøg paa at normere Lønningshojden efter det, Arbejdernes Uddannelse har kostet, har ført til Problemets Løsning. Det er overhovedet et Spørgsmaal, om den naturlige Arbejds-løn generelt kan bestemmes ved en Formel, hvor Privatejendommen findes. En saadan Bestemmelse forekommer heller ikke Dr. Neefe nødvendig, naar blot Lønnen i det almene Velfærds Interesse stiller sig saaledes, at de skarpe sociale Modsætninger efterhaanden udjævnes. En Indkomstforskydelse i de Mindrevelstilledes og Arbejdernes Favor er som bekendt fælles Maal for Nutidens socialpolitiske Opgaver. Paa Beskatningens og Forsikringsvæsenets Omraade er Forholdsregler i denne Retning allerede blevne gennemførte. Et yderligere herhenhørende Spørgsmaal er dette: om Fattigplejen, der hovedsagelig kommer de arbejdende Klasser tilgode, ydes som en Erstatning for Arbejds-lønnen Utilstrækkelighed, og om Arbejdsgivere og Arbejdere eventuelt kan bringes til at lægge en tilsvarende Del af Lønnen tilside, for delvis at dække, hvad Fattigplejen koster. I Tyskland har Lovgivningen allerede besvaret dette Spørgsmaal bekræftende, forsaavidt angaar den Trang, der er en Følge af Ulykkestilfælde og Sygdom. Skal Loven paa samme Maade gribe ind ligeoverfor den Trang, der skyldes andre Aarsager, vil den ganske vist komme til at række meget vidt. En betydelig Indflydelse paa Arbejds-lønnen faar ogsaa den toldprotektionistiske Lovgivning, der trykker Arbejderne og begunstiger endel Driftsherrer.

Fra disse og flere Synspunkter lader Nødvendigheden

af en nøjagtig og regelmæssig Arbejdsstatistik sig motivere. Det vigtigste Spørgsmaal her bliver Spørgsmaalet om Arbejdslønnen og dens Købeevne.

De hidtidige Undersøgelser om Arbejdslønnen var for Størstedelen blot sporadiske, og foretoges kun sjældent paa en Maade, der stemmede med Genstandens Vigtighed. Ogsaa afviger Anskuelserne om Undersøgelsesmetoden fremdeles meget indbyrdes. Nogle mener, at det kan forslaa, naar man paa Enquête-Vis spørger Arbejdsgiverne eller Arbejderne eller begge Parter om Lønnens Højde; Andre vil kun tage for gode Varer de faktiske Oplysninger, der kan skrives ud af Lønningsbøgerne. Den forstnævnte Methode kom ved mere omfattende Undersøgelser hidtil fortrinsvis til Anvendelse; — den anden Methode, der er den eneste, der kan give exakte Resultater, er kostbar, og blev af den Grund væsenlig kun anvendt ved Undersøgelser, der omfattede enkelte Forretninger. I ethvert Tilfælde er det vanskeligt at faa paalidelige Data overalt. Arbejdsgivernes Opgivelser antages i Almindelighed at være for høje, Arbejdernes for lave.

Lønningsundersøgelser er blevne foretagne paa meget forskellige Steder. I en Afhandling i Zeitschr. des kgl. sächs. statist. Bureaus, Aargang 1885, af V. Böhmert om Lønningsstatistikens Metoder findes endel herhenhørende Oplysninger.

Efter disse indledende Bemærkninger gør Dr. Neefe Rede for de tidligere — dels private, dels officielle — Forsøg paa at bringe statistisk Oplysning om Arbejdslønnen i Breslau, et Forsøg, det første, fra 1844—45, et fra 1865 og en hel Del fra Halvfjerdserne og Firserne. Han forklarer baade den fulgte Fremgangsmaade og giver ogsaa i Bogens tabellariske Tillæg Besked om de indvundne Resultater.

Siden Januar 1883 har Breslaus kommunale statistiske Kontor anstillet regelmæssige Undersøgelser om Arbejdslønnen. Kontoret har derved benyttet følgende Formular:

Lohn-Verhältnisse zu Breslau in der Woche vom

Gewerbe:	Arten der Arbeitsstellung (ob Geselle, Gehilfe, Lehrling etc. bezw. Art der Arbeit, Unterscheidung männlicher und weiblicher Arbeiter)			
1. Höhe des Wochenlohnes, sofern neben dem- selben keine Na- turalleistungen } bestehen, d.i. ohne } freies Quartier und } Kost }	a. niedrigster... M.			
	b. durchschnittlicher..... -			
	c. höchster .... -			
2. Höhe des durchschnittlichen Wochenlohnes, sofern neben demselben gewährt wird:				
a. freies Quartier (Schlafstelle) M.				
b. freie Kost (g = ganze, th. = theilweise)..... -				
c. freies Quartier und freie Kost -				
3. Wochenverdienst bei Stückzahlung:				
a. niedrigster ..... M.				
b. durchschnittlicher..... -				
c. höchster ..... -				
4. Durchschnittlicher Tagelohn, soweit solcher vorkommt:				
a. mit Kost ..... M.				
b. ohne - ..... -				
5. Bezahlung pro Stunde, sofern solche vorkommt..... Pf. insbesondere bei Ueberstunden -				
6. a. Tägl. Arbeitszeit (ausschl. der Mittagszeit und Pausen) .Std. b. Dauer der regelmässigen Mittagzeit und Pausen... -				
7. Findet Sonntagsarbeit statt? regelmässig? (rg.), häufig? (hf), den ganzen Tag? (g.), den halben? (h.)				
8. Ist der Lohnsatz im Steigen? (St.), im Fallen? (F.), oder gleichmässig? (gl.).....				
9. Werden Arbeiter begehrt? (Ja oder Nein).....				
Bemerkungen:				

Skemaet er blevet sendt til Udfyldelse til Lavsbestyrelser, Bestyrelser af Sygekasser og Besidderne eller Lederne af

endel større industrielle Etablissement. Besvarelser er blevne indhentede enten 2 Gange eller i alt Fald 1 Gang aarlig siden Januar 1883. Hver Gang har et halvt hundrede Lavsbestyrelser svaret; Tallet paa svarende Sygekasser var i Begyndelsen kun 21, er senere steget til c. 50, og Tallet paa svarende Fabrikejere eller -bestyrere er steget fra 36 til ligeledes c. 50.

De indvundne Oplysninger fremstilles tabellarisk i den foreliggende Bog; men Tabellernes Indhold har Dr. Neefe desforuden gjort til Genstand for en omhyggelig Bearbejdelse. Derved har navnlig følgende Synspunkter været bestemmende:

Først reduceres — for Sammenligningens Skyld — i en Tabel de for de forskellige Fag indvundne Resultater til samme Arbejdstid. Den i de enkelte Fag betalte højeste Løn og den laveste betegnes som henholdsvis Maximum og Minimum og af alle de mellemliggende Lønningssatser tages Gennemsnittet. Samtidigt omregnes Lønnen i alle de Tilfælde, hvor Arbejdsdagen ikke netop var 10 Timer lang, til 60 Timer ugenligt Arbejde. Der sondres mellem Svende og Medhjælpere og Arbejdere, og mellem mandlige og kvindelige Arbejdere, endelig mellem Tidsløn og Akkordløn.

Dernæst foretages en Klassifikation af de forskellige Arbejdere efter Maximums-, Minimums- og Gennemsnitslønnens Højde, og der dvæles særligt ved Lønningssatsernes Extremes. I Fabriker med større Arbejdsdeling er sædvanlig Differencen mellem den til de bedstlønnede og den til de slettestlønnede Arbejdere (af samme Art) betalte Løn større end i de smaa Forretninger. Dog kan Differencen ogsaa være stor i saadanne smaa Forretninger, hvor en særlig Kunstfærdighed spiller en Rolle, altsaa f. Ex. i Juveler-, Guldsmed-, Gravør-, Urmager-, Optikus-, Chromolithograf-Forretninger osv. Ugelønnen for en Guldsmedesvend er for Exempel gennemsnitligt M. 17.₅₀, som Maximum 33 M., som Minimum 10 M., saa at Differencen mellem Maximum og Minimum er 23 M.

Som det vil ses af det ovenmeddelte Skema spørges der bl. a. om, om Lønnen er stigende eller faldende. I Juli 1886 lod Svarene paa, at den var stigende i Murerfaget og i en enkelt Fabrik, men stillestaaende i de fleste Fag og faldende i adskillige.

En Tabel giver Oplysning om Differencen — baade den absolute og den relative — mellem Tidsløn og Akkordløn. Der er ikke faa Fag, hvor Differencen mellem Gennemsnitslønningssatserne stiger over 20, over 30 ja over 40 pCt., — d. v. s. saamange pCt. er Akkordlønnen højere end Tidslønnen. Der findes dog ogsaa nogle Fag med et modsat Forhold.

Efter nogle Oplysninger om Differencen mellem Uge-, Dag- og Timeløn omtales Betalingen for Overarbejde. Der er enkelte Fag, hvor Overarbejde ikke betales med nogen højere Løn end Arbejdet i den ordinære Tid; men i Reglen gives der dog en Extragødtgørelse derfor. Der er saaledes Fag, hvor der for hver Time Overarbejde gives en Løn, der er 50 eller 33 eller 25 pCt. højere end den sædvanlige Timeløn. Der er altsaa ogsaa i dette Forhold meget store Differencer.

Ogsaa er der betydelige Forskelligheder i den beregnede Værdi af den Naturalløn, der ydes. Om det end i vor Tid hører til Undtagelserne, at Arbejdsgiverne giver deres Arbejdere Kost og Logis, saa er det dog en Undtagelse, der ikke saa ganske sjældent forekømmes i Haandværksindustrien. Efter Opgivelser fra Arbejdsgiverne i Juli 1886 svingede den beregnede Værdi af »Kost og Logis« mellem 3 M. og 9,50 M. pr. Uge, og var gennemsnitligt 6,17 M. Disse Tal kommer frem ved fra den sædvanlige gennemsnitlige Ugeløn (uden Naturalydelse) at trække den Pengeløn, der ugenlig gives til dem, der faar »Kost og Logis«.

Af en Tabel fremgaar det, at i Storindustrien er Lønnen i Reglen højere end i den lille Industri. Snedkersvende, for Exempel, har i den lille Industri gennemsnitligt kun en Ugeløn af 10,34 M., i Storindustrien der-

imod 15,49 M., eller 50 pCt. mere. Smedesvende har i den lille Industri en gennemsnitligt Ugeløn af 13,58 M., i Storindustrien derimod 14,78 M. eller 9 pCt. mere. Som Forklaring anføres, at de store industrielle Anstalter i Almindelighed stiller større Fordringer til de Haandværkere, som de beskæftiger, og derfor ogsaa betaler mere. Reglen har dog naturligvis sine Undtagelser, og navnlig er Lønnen ofte højere i de smaa Forretninger, der producerer kunstindustrielle Genstande. Forøvrigt maa det ogsaa tages i Betragtning, at store industrielle Etablissementer ofte differerer særdeles betydeligt fra andre store Etablissementer af samme Art med Hensyn til den Løn, de betaler de af dem benyttede Haandværkssvende af samme Fag.

En Tabel bringer Oplysning om den Løn, der i nogle, uheldigvis forholdsvis faa Fag og Fabriker — men aldeles overvejende: Fabriker! — betales Arbejderskerne. Arbejderskernes Gennemsnitsløn — beregnet for 60 Arbejdstimer om Ugen — varierer mellem 3 og 8,57 M. I lidt over Halvdelen af Tilfældene var den 4 à 6 M., og gennemsnitligt udgjorde den 5,84 M., altsaa ikke engang 10 Pf. pr. Time. I samme Fabrik kan der forøvrigt være betydelige Forskelligheder: i en Straahattefabrik fik f. Ex. Haandsyerskerne kun 3,89, Maskinsyerskerne derimod 8,87 M. Fra 17 af de Fag eller Forretninger, Tabellen omfatter, forelaa der saadanne Oplysninger om de mandlige Arbejderes Løn, at de kunde sammenlignes med de kvindelige Arbejderes. Derefter var de mandlige Arbejderes gennemsnitlige Ugeløn i disse Fag og Forretninger 9,83 M., de kvindelige Arbejderes 5,67 M., altsaa 73 pCt. lavere.

Specielt om de for Lingeri- og Konfektionsforretninger arbejdende Kvinders Kaar gives nogle faa Meddelelser: Fra den tyske Regering var der fremkommet Forslag om en Forhøjelse af Tolden paa Sytraad, om hvilket Forslag der udspandt sig en lang Debat i Rigsdagen. Der henvistes til, at en saadan Forholdsregel i høj Grad vilde skade et stort Antal Syersker, paa Grund af den af en Toldforhøjelse nødvendigvis følgende Fordyrelse af Traad og

Garn. — og samtidigt kom der Oplysninger frem om en særlig Art Trucksystem, der bestod deri, at Syerskerne bleve tvungne til at købe Traaden hos Arbejdsgiveren, der lod sig betale høje Priser og som havde en betydelig Profit derved. Den foreslaaede Toldforhøjelse blev derefter forkastet, og det blev besluttet at lade anstille Undersøgelser med Hensyn til de fremdragne Misligheder. For Breslaus Vedkommende fremskaffede imidlertid de anstillede Undersøgelser om de kvindelige Arbejderses Kaar i Lingeri- og Konfektionsbranchen ikke videre nøjagtig Oplysning om Arbejdstidens Længde og Fortjenestens Størrelse. Baade Arbejdstid og Fortjeneste varierer stærkt, og er afhængig af, om der arbejdes i Akkord eller for Daglon, om Arbejdersken er mere eller mindre dygtig og flittig. Aarstiden spiller ogsaa en stor Rolle. Arbejdersken er ikke altid beskæftiget med den samme Art Arbejde, men kan ofte i Løbet af den samme Dag flere Gange skifte Arbejde. Arbejdstiden varierer mellem 9 og 15 Timer. En Chemise betales med fra 10 Pf. til 3 M., et Par Dame-Benklæder med fra 0,25 til 2,50 M. En ovet Syerske kan sy indtil 15 Chemiser af den tarveligste Art i Løbet af en Dag, derimod ikke engang 1 af de fineste; hendes Fortjeneste varierer saaledes mellem 1,50 og 2,50 M. Men de Syersker, der arbejder i Akkord for Hvide-Vare-Forretninger, maa næsten altid af deres Akkordlon bestride Udgifterne til Traad, Naale og Maskinolje. Af de Syersker, der arbejder for Fabriker, bor kun $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{5}$ hos deres Forældre eller Paarørende; de andre maa skaffe sig Logis, mest hos Enker, der i Almindelighed belægger et Værelse med fra 2 til 4 Arbejdersker. Prisen for Logis er mellem $2\frac{1}{2}$ og 5 M. om Maanedn. Middagsmad hos Logisværtinderne koster 20—30 Pf., i de saakaldte »Volksküchen« 15—25 Pf. Om Sommeren lever mange af de slet lønnede Arbejdersker hele Ugen igennem af Brød, Pølse, Sild o. lgn., og faar kun om Søndagen en ordenligt tilberedt Mad.

Efter nogle Notitser om Lærlingenes Lon omtales Arbejdsdagens Længde. De fleste Arbejdere har en

Arbejdsdag paa 10 eller 11 Timer; men i enkelte Tilfælde kan Arbejdsdagen stige til 12, 13, 14, ja 15 Timer, medens den paa den anden Side ogsaa kan synke til 9 Timer eller endnu lavere. Her en lille Oversigt: Efter Arbejdstidens Længde fordeler Arbejderne procentvis sig saaledes:

	Beskæftigede i		
	indtil 9 Timer pCt.	indtil 10 Timer pCt.	over 10 Timer pCt.
Ialt	15	49	36
Om Vinteren	25	54	21
Om Sommeren	5	45	50
Mandlige Arbejdere	14	51	35
Kvindelige Arbejdere	22	37	41
I den lille Industri	15	36	49
I den store Industri	15	61	24
Mandlige Lærlinge	19	42	39
— Svende	14	53	33
— Arbejdere	11	51	38

Arbejdstiden er altsaa ikke saa lidt længere om Sommeren; i den lille Industri er den lange Arbejdsdag langt hyppigere end i Storindustrien.

I et udførligere Afsnit forsøges en Sammenligning mellem Lønnen nu og Lønnen i tidligere Tider, specielt en Sammenligning mellem Aarene 1886, 1865 og 1841. Den konstaterede Stigning er meget forskellig i de forskellige Fag, men er gennemgaaende betydeligt større fra 1841 til 1865 end fra 1865 og 1886. — Enkelte Foretagender gores til Genstand for en speciel Betragtning, og ogsaa der kommer der ret betydelige Forskelligheder for Dagen. — For Sammenligningens Skyld anføres ogsaa, hvorledes de kommunale Embedsmænds Lønninger er stegne i det Tidsrum, for hvilket der ogsaa haves Oplysning om Arbejdslønnen: De kommunale Embedsmænds og Funktionærers Lønninger udgjorde til de forskellige Tider:

	Gennemsnitlig Løn.			Procentvis Stigning eller Nedgang (—) i Gennemsnitslønnen.		
	1841-43	1863-65	1885-86	1841-43 til 1863-65	1863-65 til 1885-86	1841-43 til 1885-86
	M.	M.	M.	%	%	%
Magistratsmedlemmer	3750	5070	8536	35	68	128
Sekretærer	1478	1835	2858	24	56	93
Assistenten	701	1025	1772	46	73	153
Regnskabsførere	2738	2400	3550	— 12	48	30
Bogholdere	1546	1507	2490	— 3	65	61
Skatteopkrævere	885	1065	1898	20	78	114
Eksekutorer	471	742	1012	58	36	115
Raadstuetjenere	435	702	1209	61	72	178
Kassetjenere	548	774	1320	41	71	141

Men i forskellige Haandværk bevægede Arbejdslønnen sig saaledes:

	Lønnings-Stigning	
	1841-65	1865-85
	pCt.	pCt.
Metalhaandværk	6. ₀₇	4. ₈₅
Læderhaandværk	45. ₀₁	34. ₂₁
Tændehaandværk	32. ₃₉	3. ₆₀
Næringsmiddelhaandværk	20. ₅₀	8. ₃₄
Beklædningshaandværk	41. ₀₃	4. ₇₀
Bygningshaandværk	45. ₁₃	27. ₀₃
Øvrige Haandværk	-	28. ₉₈

Man kan vel indvende, at Materialet fra de forskellige Aar mangler adskilligt i at være ensartet; man kan endvidere indvende, at de angivne Lønninger gælder den lille Industri, og at den lille Industri ikke har holdt Skridt med den store, heller ikke med Hensyn til Lønningsstigningen; — helt forkaste Tallene kan man dog ikke. Og sammenligner man saa Stigningen i Svendelønnen med Stigningen i Embedsgagerne, viser det sig, at Gagerne er stegne langt stærkere, og at de navn-

lig er stegne i den sidste Periode, i hvilken Svendelønnen, efter de anførte Tal at domme, kun i ringe Grad er stegen. Den Modvægt, man maatte søge deri, at Arbejderne har haft bedre Aar end det, hvormed Sammenligningen er anstillet, vejer langt fra tilstrækkeligt. Ogsaa den breslauske Indkomstskat-Statistik vidner om, at Arbejdernes Kaar har forbedret sig i ringere Grad end de bedrestillede Samfundsklasser. — Sluttelig er der det afgørende Spørgsmaal: om Lønningsstigningen har holdt Skridt med Prisstigningen. Spørgsmaalet besvares imidlertid ikke af den breslauske Statistik; — vel ser man, at f. Ex. Kødpriserne i de omhandlede Tidsrum er stegne langt stærkere end Lønningerne, og at ogsaa Rug-, Byg- og Kartoffelpriserne er stegne betydeligt mere; men der er jo andre vigtige Forbrugsartikler, som der maa regnes med, og om den savnes Oplysning.

Til sidst gaar Forf. ind paa at sammenligne Lønnen i Breslau med Lønnen i andre tyske Byer. Der er gennemgaaende store Forskelligheder. I Berlin, f. Ex., betales der i saa godt som alle Fag en betydelig højere Løn end i Breslau, omend Avancen er meget forskellig for de forskellige Fag. Gennemsnitligt faar Arbejderne 41 pCt. mere i Løn i Berlin end i Breslau. Men Livet er ogsaa meget dyrere i Berlin end i Breslau. For 1 Værelse betales der f. Ex. 1880 i Berlin gennemsnitligt 252 M. i Leje, i Breslau kun 169 M. eller 49 pCt. mindre. Prisen paa adskillige af de vigtigste Livsfornødenheder er ogsaa adskilligt højere i Berlin end i Breslau. Blandt de større tyske Byer synes Breslau at staa meget langt nede i Rækken, naar Talen er om Arbejdslønnens Højde. Derimod staar, som rimeligt er, Schlesiens Hovedstad over de schlesiske Smaabyer; — de synes endog at være meget langt tilbage.

I denne Anmeldelse har forholdsvis kun meget lidt kunnet anføres af den interessante Bogs Indhold; men Anmeldelsen vil dog give en Forestilling om, af hvilken Art de Oplysninger er, som Bogen giver.

A. P.-St.
